

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü 2018-2019 Seminer, Konferans, Ziyaret ve Buluşmaları

Bilim Tarihi Bölümü

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü, 2018-2019 eğitim-öğretim dönemi seminer ve konferansları vesilesiyle 4 öğretim üyesini ağırladı. Bu etkinliklerin dışında, yerli ve yabancı bilim insanları Bölüm’de bir araya gelerek bilim tarihinin değişik konularında verimli görüşmeler gerçekleştirdi. Bunlardan birincisi, Osmanlı modernleşme dönemini bir sosyolog gözüyle incelemiş olan, Ohio Wesleyan Üniversitesi öğretim üyelerinden Alper Yalçinkaya idi. İkincisi, Türk eczacılık tarihi alanındaki araştırmaları ve koleksiyonu ile tanınan Yüksek Mühendis Mert Sandalcı; üçüncüsü Osmanlı astronomu Takiyüddin’in eserleri ve aletleri üzerindeki araştırmalarıyla tanıdığımız Prof. Dr. Atilla Bir ve dördüncüsü Alman Havacılık ve Uzay Merkezi araştırmacılarından ve Hanover Üniversitesi misafir öğretim üyesi Dr.-Ing Emir Öngüner idi. Seminer ve konferanslara Bilim Tarihi Bölümü’nün lisans ve lisansüstü öğrencileri ile Bölüm elemanları katıldı. Prof. Dr. Emre Dölen, Dr. Şeref Etker ve Denis Beaudouin’in Bilim Tarihi Bölümü üyeleriyle buluşması, Türkiye’de kimya ve tıp tarihi, Fransa’da bilimsel aletlerin üretim tarihi konularında bilimsel sohbetleri de beraberinde getirdi.

Bilim Sosyolojisinin Osmanlı Bilim Tarihi Çalışmalarına Uygulanabilirliği

Bilim sosyolojisi alanında çalışmalarını ABD’de Ohio Wesleyan Üniversitesi’nde sürdüren M. Alper Yalçinkaya’nın, Türkiye’de bilim tarihi, bilim sosyolojisi ve STS (Science Technology Studies) alanındaki akademisyenlerle güçlü bir irtibatı bulunmaktadır. Kendisi aynı zamanda *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* dergisinin Yayın Kurulundadır. Yalçinkaya, 11 Aralık 2018 tarihinde Bilim Tarihi Bölümü ziyaret etti. Bilim Tarihi araştırmalarının genel durumu ve *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* dergisi hakkında sohbet edilen bu kısa ziyaretin ardından Bilim Tarihi Bölümü öğretim üyeleriyle birlikte İ.Ü. Profesörler Evi’nde öğle yemeği yenildi.

Yalçinkaya'nın bilim-din ilişkisi üzerine ilgi çekici araştırmaları bulunmaktadır. Ancak özellikle *Learned Patriot* kitabı, Osmanlı modernleşme dönemi incelemeleri arasında son zamanlarda yayınlanmış en ufuk açıcı çalışmadır. Bilim Tarihi Bölümü araştırmacılarının ilgi gösterdiği bu kitap, lisansüstü derslerinde okunmuş ve tartışılmıştır. Ziyareti sırasında, öğrencilerle Yalçinkaya'yı buluştururup ondan bilim sosyolojisinin Osmanlı bilim tarihi çalışmalarına uygulanabilirliği ve kitabı üzerine karşılıklı konuşmalarla şekillenen bir seminer vermesini rica ettik. Bu isteğimizi kırmayan Yalçinkaya, 13 Aralık 2018'de Meltem Kocaman'ın ve Bölüm'ün lisanüstü öğrencileri Özge Hazar, Yunus Emre Fenerci ve Solmaz Ceren Özdemir'in katılımıyla bir seminer gerçekleştirdi. Yalçinkaya, Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* eserinden başlayarak, Weberci perspektifte şekillenen Robert K. Merton'un çalışmalarını, buradan da Steven Shapin gibi bilim insanlarını dahil ederek bilim sosyolojisi alanının kısa bir tarihçesini anlattı. Bilim Sosyolojisi ile Bilim Tarihinin etkileşiminden bahsetti. Öğrenciler, kendi araştırmalarında, sosyolojiyi bilim tarihi çalışmalarına nasıl uyguladığına dair sorular sordular. Özellikle Osmanlı bilim tarihinden bazı örnekler üzerinden bilim sosyolojisinin yaklaşımlarını kullanmanın nasıl fark yaratabildiğini tartışmak öğrencilere çok ilgi çekici geldi.

Koleksiyoncu - Bilim İnsanı İşbirliği Üzerine

Eczacılık tarihi, kartpostal, kurum tarihi ve diğer konulardaki koleksiyonları ile tanınan Mert Sandalcı, 6 Mart 2019 tarihinde İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü IV. Sınıf öğrencilerine, koleksiyonundaki efemera, kartpostal ve objeleri tanıtan çok ilgi çekici bir seminer verdi. Sunumuna, aslen inşaat mühendisi olduğunu, bir süre fiilen mühendislik yaptıktan sonra 1989 yılında istifasını verip kendini bütünüyle koleksiyon çalışmalarına verdiğini anlatarak başladı. On yıldan fazla bir süre üzerinde çalıştığı Türk eczacılık tarihi koleksiyonu (posta kartları, kartpostallar, mektup zarfları, posta havaleleri, telgraflar, faturalar, başlıklı kâğıtlar, müstahzar kutuları, şişeler, eczacı biyografileri, ecza depoları tarihi vd.) ile büyük ilgi topladı. Bu koleksiyonunu, 1997-2006 arasında *Belgelerle Türk Eczacılığı* adı altında eşi Gülnur Sandalcı ile birlikte dokuz cilt olarak yayınladı. Max Fruchtermann kartpostallarından oluşan koleksiyonu ise 2005'te basıldı. Işık Lisesi'nin 1885-2005 arasındaki tarihini *Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a, Feyziye Mektepleri Tarihi* adlı kitabında (3. baskı 2015) yazdı. *Eskişehir Eczacılık Tarihi* (2013) adlı kitabında ise, bu Anadolu şehrinden hangi eczacıların gelip geçtiğini, neler yaptıklarını belgelere sadık kalarak aktardı. <https://www.mertsandalcı.com/> sitesi Sandalcı'nın yayınları tanıtmının yanı sıra Türkiye eczacılık ve kültür tarihini öğrenmek isteyenler için de bir bilgi havuzudur. Sandalcı halen Yeni Yüzyıl Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmakta ve Eczacılık Tarihi derslerini vermektedir.

Sandalcı'nın "Efemera nedir?" sorusuyla başlayan sunumun ana fikri örnekler ile koleksiyoner - bilim insanı işbirliğinin önemini vurgulamaktı. İlk olarak Osmanlı dönemi

ve erken Cumhuriyet dönemi kartpostallarından, tebrik kartlarından, bayram kartlarından örnekler verdi. Fevziye mektepleri tarihini yazarken bulduğu ve Selanik'te Zati Bey tarafından bestelenen ve tek bir icra yapılan okulun ilk marşını dinletti. Ayrıca, söz yazarının Tevfik Fikret olduğunu kartpostallardan belirlediği Osmanlı Milli Marşı'nı dinletti; Sandalcı, bu marşın notalarını bulup müzisyenlere vermiş ve kendi çabalarıyla marşın sesli kaydını yaptırmıştı. Konferansında marş dinletisine sözlerini söyleyerek sesiyle de eşlik etmesi, sunumun bir başka hoş sürprizi oldu. Konferansta sunduğu dikkat çekici belge ve fotoğraflar arasında, ondokuzuncu yüzyılın sonunda Sakız Adası'nda çekilmiş bir simitçi fotoğrafı (kartpostal) da vardı. Fotoğraftaki simitler "İstanbul Simiti" olarak adlandırılmıştı. Bu simitler, günümüzde İstanbul'da satılan simitlerden büyük ve incedi. İstanbul'da bu simitlerden satılmaması şaşırtıcıydı. Bu simitler halen Yunanistan'da "İstanbul simiti" olarak satıldığı bilgisini paylaştı. Ayrıca, ilk Türk dış macunu olan "Radyolini"i, Türk eczacıların kendi adına ürettikleri birçok ilacı belge ve fotoğraflar eşliğinde tanıttı. Öğrenciler sunumu 'eğlenceli' olarak nitelediler. Acaba bu sunumdan sonra öğrenciler efemera toplamaya başlayıp, ileride birer koleksiyoncu olacaklar mı?

Mert Sandalcı, konferansı sonrasında Bilim Tarihi Bölümü IV. Sınıf öğrencileriyle. 6 Mart 2019.
Fotoğraf: Nilhan Aktaş.

Takiyüddin ile Gauss arasında nasıl bir bağlantı olabilir?

2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin yılı etkinlikleri kapsamında 21 Mart 2019 tarihinde 14.00-16.00 saatleri arasında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Atilla Bir "Takiyüddin er-Rasid (1521-1585) ve Carl Friedrich Gauss'un (1777-1855) İlkokul Cezası" başlıklı konferansını vermek üzere Bilim Tarihi Bölümü'nün misafiri oldu. Konferansın gün-tün eşitliğinin olduğu 21 Mart 2019 gününde yapılması hoş bir tesadüftü. Uzun yıllardır Takiyüddin er-Rasid ve eserleri üzerine çalışan Prof. Bir, Takiyüddin'in

kariyeri ve İstanbul’da kurduğu rasathane hakkında bilgiler verdikten sonra; özellikle onun tasarladığı mekanik saat üzerine değerlendirmelerde bulundu. Bu saatin Osmanlı dünyasındaki önemine özel vurgu yapan Bir, Takiyüddin’in saatinin vuruş mekanizmasının vuruş sayısının toplamını hesaplamak için kullandığı formülün, Carl Friedrich Gauss’un ismiyle ünlenen toplam formülünün bir uygulaması olduğunu belirtti. Yaygın anlatıya göre Carl Gauss, bu formülü henüz ilkokuldayken öğretmeninin sınıftan 1’den 100’e kadar sayıların toplamını bulmalarını istediğinde kullanarak öğretmenini ve asistanını şaşırtmıştı. Bunun yanı sıra, Takiyüddin’in bu saatinin teknik çizimlerini ve modellemesini dinleyicilerle paylaşan Bir, Takiyüddin hakkında çalışmalarının devam ettiğini ve onun kimi eserlerinin edisyonlarını yayınlama hazırlığında olduğunu ifade etti.

Konferansın ikinci bölümünde ise Atilla Bir, Takiyüddin’in kurduğu rasathanenin yıkılmasından sonra Osmanlı eğitiminde matematik, astronomi, geometri ve genel anlamda temel bilimlerin düşük düzeyde ve ancak pratik ihtiyaçlar çerçevesinde öğretildiği vurgusunda bulundu. Bu durumun ise daha sonraları Osmanlı Devleti’nin duraklamasına ve nihayetinde 1770 yılındaki Çeşme yenilgisine sebebiyet verdiğini iddia eden Bir, bu tarihten sonra Osmanlıların bu geri kalmışlığa çare bulma çabalarından kısaca bahsetti. Bu çerçevede Çeşme Savaşı’nı müteakip kurulan ve deflarca ıslahata uğrayan Mühendishanelerden ve Darülfünun kurma çalışmalarından kısaca bahsederek konferansını sonlandırdı.

Poster tasarımı: Kaan Ata

Üstte: Prof. Dr. Atilla Bir (sağ başta), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Genel Kurul Salonu'ndaki konferansında (21.03.2019). Fotoğraf F. Günergün.

Göttingen Üniversitesi Arşivi'ndeki belgelere göre Cahit Arf - Helmut Hasse - Halide Arf mektuplaşması

Matematikçi Cahit Arf'ın (1910-1997) yaşam öykülerinde, onun doktorasını Göttingen Üniversitesi'ne Helmut Hasse (1898-1979) ile yaptığı yazılıdır. Bu bilgi, Göttingen'deki Alman Havacılık ve Uzay Merkezi Aerodinamik ve Akışkanlar Teknolojileri Enstitüsü araştırmacılarından Dr.-Ing Emir Öngüner'i Göttingen Üniversitesi Kütüphanesi'nden Cahit Arf hakkında belge aramaya yöneltir. Öngüner, birkaç belge bulmayı beklerken, kütüphane yöneticisinin kendisine 8 klasör dolusu belge getirmesiyle, konuyu derinlemesine araştırmaya karar verir. Söz konusu klasörlerde yer alan Helmut Hasse'nin, Cahit Arf'ın ve Halide Arf'ın mektupları üzerindeki incelemelerinin ilk sonuçlarını çevresiyle paylaşmaya başlar. Bulgularını ilk olarak 15 Şubat 2019'da Türk-Alman Akademisyenler Birliği-Göttingen'in (D-TAB) düzenlediği Göttingen Üniversitesi'nde verdiği bir konferans ile oradaki akademisyen ve öğrencilerle paylaşır. İstanbul'daki ilk konferansını 21 Nisan 2019'da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde verir. Fen Fakültesi öğretim üyelerinden ve Bilim Tarihi Bölümü'nde Matematik dersini veren Dr. öğr. üyesi Özkan Değer'in bu konferanstan Bilim Tarihi Bölümü'nü haberdar etmesi sayesinde Bölüm ile Dr. Öngüner'in yolu kesişir. Öngüner ve Değer'in 21 Nisan günü Bilim Tarihi Bölümü'nü ziyareti sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yıllarında öğrenim için devlet bursu ile yurtdışına gönderilen Türk gençleri üzerine yoğunlaşan sohbet, Öngüner aynı konferansı 29 Nisan 2019 tarihinde Bilim Tarihi Bölümü öğrencileri için Edebiyat Fakültesi'nde vermeyi kabul etmesiyle sonlanır. Öngüner bu arada Ankara'da ODTÜ'de konferansını tekrarladı.

Emir Öngüner, Bilim Tarihi Bölümü'ndeki konferansta. 29.04.2019. Fotoğraf F. Günergün.

Öngüner'in konferansının tam başlığı "Halide ve Cahit Arf'ın Almanya Mektupları: Alman Matematikçi Helmut Hasse'nin Hususi Evraklarında Türk Alman İlişkileri (1939-1975)" idi. Sunumu üç ana bölümden oluşmaktaydı. İlk bölümde Cahit Arf'ı tanıttı ve onun Almanya'ya doktora yapmak üzere gidişinin ayrıntıları üzerinde durdu. İkinci bölüm, bilimsel konularda fikir alışverişine hasredilmiş olan Hasse - Cahit Arf mektuplaşmasına ayrılmıştı. Üçüncü bölüm ise Hasse ile Halide Arf arasındaki ve daha ziyade kültürel konuların ele alındığı mektuplaşmayı tanıtmaktaydı. Öngüner, bu üçlü arasındaki gidip gelen mektupları çok boyutlu olarak sundu: İçerdikleri konular, yazılış aralığı, zamanla değişen hitap şekilleri gibi özellikleri üzerinde durdu. Bu mektuplar ayrıca üçüncü kişiler hakkında da basılı kaynaklarda az rastlanan bilgileri içermekteydi. Örneğin Orhan İcen'in doktora sonrası çalışması için Hamburg'a gidişine Cahit Arf'ın önyak olduğu, kadro arayan Martin Eichler ve Alfred Stöhr gibi Alman matematikçilerin Türkiye'ye davet edildikleri, Hasse'nin seminer vermek için İstanbul Üniversitesine gelişi (1955), Hasse'nin II. Dünya Savaşı sonrası memuriyetten atılması sonrası Cahit Arf ve Kerim Erim aracılığı ile İstanbul Üniversitesi'ne resmi olarak davet edilmesi fakat Göttingen'deki İngiliz Askeri Yönetimi'nin kendisine ülkeden çıkış izni vermemesi sebebiyle bu istihdamın gerçekleşmediği (1948), Hasse'nin ikinci gelişinin İngilizlerin İzin vermemesi sebebiyle gerçekleşmediği, Alman hocalara teklif edilen ücretler vb. bilgiler. Sunumdan öğrendiğimiz başka bir bilgi de Hasse'nin Hamburg'da Ali Sevim ve Baki Ögün'den Türkçe öğrendiği ve Halide Arf'e yazdığı mektupların çoğunu Türkçe kaleme alması idi. Öngüner'e göre gerek Hasse'nin Türkçe öğrenmesi, gerek mektupların içeriği Türkiye'nin 1950'li yılların başında Alman bilim insanlarının gelip

çalışmayı düşündükleri, bilim insanlarını çeken bir ülke olduğu idi. Anılan mektuplar, Türk ve Alman bilim insanları arasındaki ilişkilerin geçmişinin düşündüğümüzden ve bildiğimizden daha derin olduğunu göstermektedir. Öngüner'in konferansında paylaştığı bulguları en kısa zamanda kitaplaştırmasını bekliyoruz.

Soldan sağa: Sevtap Kadioğlu, Kaan Üçsu, Feza Günergün, Emir Öngüner, Barışcan Ersöz, Özkan Değer, Bilim Tarihi Bölümü'nde. Fotoğraf Elif Esatoğlu.

Prof. Dr. Emre Dölen ve Dr. Şeref Etker'in Bilim Tarihi Bölümü'nde Buluşması.

Osmanlı Bilimi Araştırmaları dergisi hakemlerinden Prof. Dr. Emre Dölen ile Dr. Şeref Etker 13 Mart 2019 Çarşamba günü Bilim Tarihi Bölümü'nde buluştular. Bu buluşmada Emre Dölen beraberinde Mehmet Arif Beylikçi'nin ailesinden aldığı özgün belgeleri de getirmişti. Mehmet Arif, bilindiği gibi, Halil Edhem Eldem'den sonra kimya konusunda doktora yapan ikinci Türk'tür. Halil Edhem doktorasını 1885'te İsviçre'de Bern Üniversitesi'nde, Mehmet Arif ise doktorasını 1891 yılında Almanya'da, Halle-Wittenberg Friedrichs Üniversitesi'nde yapmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra 1907 yılına kadar Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kimyayı Umumi ve Zirâi dersleri vermiş, ardından Zonguldak'taki Maden Yüksek Mühendis Mektebi'nin kurucu ve hocaları arasına katılmıştır. Prof. Dölen'in elindeki belgelerin büyük kısmı Arif Bey'in Almanya'daki öğrenimi sırasında okuduğu derslerin listesi, tuttuğu derslerin çizimli notları ve aldığı belge ve sertifikalardı. Bilim tarihimiz bakımından bu değerli malzemeyi ilk defa görmek, incelemek Bölüm üyeleri arasında heyecan yarattı. Bu buluşma aynı zamanda bilgi alışverişine sahne oldu. Prof. Dölen, Arif Bey'in zor okunur

Soldan sağa Şeref Etker, Atilla Polat, Meltem Kocaman, Emre Dölen Bilim Tarihi Bölümü'nde.
13.03.2019. Fotoğraf F. Günergun

bir elyazısı ile yazılmış ders karnesindeki bir ders isminin nasıl okunması gerektiğini sordu. Ders karnesi elden ele dolaştı ve sonunda Dr. Etker, ders isminin *Ausgewählte Kapital von organischen Chemie bei Pf. Dr. Doebner* şeklinde okunması gerektiğini açıkladı. Dolayısıyla Mehmet Arif'in 1888 kış sömestresinde "Prof. Dr. Oskar Gustav Doebner'den organik kimyanın seçilmiş konuları"nı okuduğu ortaya çıktı. Bu arada Dr. Şeref Etker'in çantasından Wiesbaden Üniversitesi Kimya profesörü Carl Remigius Fresenius'un (1818-1897) *Traité d'analyse chimique quantitative* (Paris, 1867) adıyla Fransızcaya çevrilmiş olan kitabını çıkarıp Prof. Dölen'e vermesi, bütün dikkatleri bu kitaba çevirdi. Mükemmel ciltlenmiş bu kitabın orijinalitesi, sırtında "Faculté Impériale de Médecine de Constantinople" yazısını taşımasıydı. Diğer bir ifadeyle kitap, Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'nin kitaplığından çıkmıştı ve belki de Prof. Dr. Emre Dölen'in biyografisini yayımladığı (Nisan 2019) kimyacı Dr. Kıvrımlı Aziz Bey'in (1840-1878) elinden geçmişti. Üzerinde başka bir kitaplık damgası bulunmayan bu cilt, bize diğer ciltlerin nerede olduğunu düşündürdü. Acaba, döneminde Tıp Fakültesi için özel ciltlenmiş bu kitap gibi, sahaflara mı düşmüş, yoksa yitip gitmiş miydi veya bilmediğimiz bir yerde keşfedilmeyi mi bekliyordu? Dr. Etker ayrıca, hazırladığı iki çeviri yazıyı da Prof. Dölen'e verdi. Bunlardan birincisi Ligor Taranakidis/Kimyacı'nın *Kimya-yı Gayr-ı Uzvi Dersleri* (1921, 1924) adlı eserinin başındaki kimya tarihi bölümünün, diğeri aynı yazarın *Nazari ve Ameli Fenn-i İspençiyari Dersleri*'nin (1910, 1924) girişindeki eczacılık tarihi bölümünün çeviri yazısıydı. Daha önce, Eczacı Kimyager Anorganik ve Analitik Kimya Müderrisi Ligor Bey (1877-1956) üzerine bir çalışması yayımlayan Prof. Dölen bu metinlere birer değerlendirme yazdığı takdirde, bilim tarihi metinlerinin eski fen kitaplarının içinden nasıl doğduğuna tanıklık edeceğiz. Diğer taraftan, Prof. Dölen'in kaleminden, elindeki

Mehmet Arif arşivini her yönüyle tanıtan bir Mehmet Arif biyografisi bekliyoruz. Bu kitap, özellikle 20. Yüzyıl başında Türkiye’ye yeni kimya bilgilerinin giriş sürecini öğrenmemize ve çağın düşünce dünyasını değerlendirmemize önemli bir katkı sağlayacaktır.

Denis Beaudouin’in İstanbul Ziyareti

Osmanlı Bilimi Araştırmaları dergisinin “Savaş ve Bilim Özel Sayısı”na, Dominique Bernard (Université de Rennes 1) ile birlikte Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız bilim insanlarının çalışmasını tanıttığı bir makale ile katkıda bulunan École des Hautes Études Commerciales mezunu Denis Beaudouin 26-30 Nisan 2019 tarihleri arasında İstanbul’da idi. 1914 öncesinde başladığı bilimsel alet üretimini 1970li senelere kadar sürdüren “Maison Charles Beaudouin”i kuran ve uçaklardaki kara kutuları ilk imal eden (ilk prototip 1940) sanayici ailesinden gelen Denis Beaudouin, ziyareti sırasında üç kitabını İstanbul’daki meslektaşlarına hediye etme nezaketini gösterdi: *Charles Beaudouin: Une histoire d’instruments scientifiques, L’invention de la mémoire* (Michel Laguës ve Georges Chapouthier ile), *L’Expérience retrouvée* (Loïc Barbo ve Michel Laguës ile). Bunların dışında Fransız Milli Kütüphanesinde 16 Nisan -21 Temmuz 2019’da açılan *Le Monde en sphères* sergisinin bir kataloğunu da hediye etti. Dominique Bernard daha önce *Un trésor scientifique redécouvert* kitabını İstanbul’a yollamıştı. Bu ziyaretin, Bilim Tarihi Bölümü ile bilimsel aletler tarihi konusunda çalışan Fransız bilim insanları ile ilişkilerin geliştirmesine katkıda olacağı inancıyla kendilerine teşekkürlerimizi sunarız.

Denis Beaudouin ve Feza Günergun, İstanbul, 30.04.2019.

Fotoğraf Monique Beaudouin

